

על מורשת הדיכוי הגברי / תמיר אשמן

אבות אכלו בוסר ושיני בנים תקהינה' - (ירמיה לא' פס 29) - שחרור הגברים מכבלי התרבות הפטריארכלית

במהלך השנים שאני עוסק בטיפול בגברים המתנהגים באלימות במרחב הזוגי/משפחתי, שמעתי אינספור שיתופים של גברים על עצמם כילדים ושיתופים על התמודדותם עם אבהותם. דרך הקשבה למוטיבים החוזרים המתגלים בסיפורי הגברים, אבקש לתאר את המורשת הגברית העתיקה המועברת בין אבות לבנים מזה מאות ואלפי שנים, כלחש או כניגון עתיק שאבותינו שרו לבניהם. חשיבותו של ניגון עתיק זה נעוצה בכך שהאמהות והאבות מוסיפים לשננו, ללמדו ולהעבירו לילדיהם. מורשת זו טבועה אפוא בנרטיב של המין האנושי, אולי מהיום שבו החלה החלוקה המגדרית בין גברים ונשים. מטרת המאמר להאיר את הצד הדכאני של המורשת הזכרית. ההנחה היא שהמודעות לצדדים אלה עשויה, למזער במעט את הנזקים שהמורשת הזו מחוללת לבנינו בפרט ולחברה בכלל.

בגיל שמונה ימים, כבן זכר יהודי טיפוס, בחרו הורי למול אותי. גם אני בחרתי בחירה דומה כשבני הגיע לגיל שמונה ימים. לא על זה המאמר, ואין לי הרבה מה להגיד על זה. בחצי חיוך, אני יכול להגיד שטקס ברית המילה הוא חיבור ראשון, מכוון ומעצב, בין גבריות, כאב והבריחה מפני הכאב, באמצעות אלוהים. אני מבקש להתמקד בברית מילה נוסף שמתחולל בתרבות האנושית. ברית מילה השני, שבו ההורים מלים וכורתים את עורלת עולמם הרגשי של בנינו. זהו למעשה 'תהליך הסיקוס הזכרי'.

אני מציע שנתחיל את המסע מבטן אימנו. הבה נדמיין שבבטן האם יש תאומים אח ואחות. האם כבר ברחם אימם ניתן למצוא הבדלים בין בנים לבנות ברמה הרגשית, ז"א ביכולת שלהם להיות בקשר עם רגשותיהם? האם יש הבדל ביכולתם לתקשר את עולמם הרגשי מול אנשים קרובים? האם יש הבדל מולד ומבדיל ביכולתם ליצור יחסים אינטימיים?

במחקר מעניין שנערך באוניברסיטת סידי שבאוסטרליה ניסו להבין ולשאול - איזה מין, בנים או בנות, בוכים יותר לאחר לידתם? תצפיתנים בחדרי הלידה בסידיני עקבו אחר השעה הראשונה בחייהם של מאות תינוקות בנים ובנות, וספרו את תדירות הבכי, ואת עוצמתו בשעה שלאחר הלידה.

תוצאות המחקר גילו שבנים בוכים טיפה יותר מבנות בשעה שלאחר לידתם.

כל הורה המגדל תינוק, יודע שהשפה הבסיסית של הילד, בטרם למידת השפה והדיבור, היא שפת הבכי. ככל שאנחנו מקשיבים לבכי של התינוק, אנו לומדים שיש מגוון של סגנונות בכי, שהרי הבכי במהותו הוא האפשרות היחידה של התינוק להתארגן ולפעול מול חוסר האונים שבמצבו התלותי. הבכי מאפשר לתינוק אמצעי יעיל לתקשר את עולמו הפנימי - הרעב, החרד, המתוסכל, העייף והכואב עם עולמו של המבוגרים האחראים על גידולו. כהורים אנחנו לא יכולים להישאר אדישים לבכיו של התינוק, ונעשה הכול כדי להפסיק ולהיטיב עם הצלילים המנסרים הללו.

ידוע שתינוק, שרק נולד, הגדל בסביבה אנושית שאינה מקשיבה ומגיבה לבכיו, לאט לאט יפסיק לבכות, יסתגר בתוך עצמו, המערכת החיסונית שלו תיפגע באופן משמעותי, ואף יש סכנה ממשית לחייו.

על פי הניסוי מסתבר שהבנים שלנו נולדים רגישים ופגיעים בדיוק כמו הבנות שלנו. מכאן ההנחה היא שהיכולת של הבנים לתקשר ולבטא את עולמם וצרכיהם הרגשיים זהה ליכולתן המולדת של בנות. במילים אחרות, לבנים יש יכולת מולדת להיות ביחסים אינטימיים, לחוש חמלה ואמפטיה לעצמם ובשלב מאוחר יותר גם לזולת.

ואולם, אם לרגע נזכר בעצמינו כזכרים בוגרים, איך אנו מדברים את עולמינו הרגשי מול אנשים הקרובים לנו, אני חושש שנקבל תשובה מעט אילמת, כה רחוקה מהטבע המולד של הבן.

מסיפורי הגברים שהגיעו לאוזני במהלך עבודתי דומה כי הגבר הטיפוסי הנורמטיבי הינו בעל אוצר מילים רגשי מאוד מוגבל בניסיונו לתקשר את עולמו הרגשי לבת זוגו, הכולל רפרטואר מצומצם של משפטים לאקוויים בסגנון- 'אני עייף' או בגרסה המורחבת 'עזבי אותי אני עייף' או 'מה את חופרת ונכנסת לי לתוך הוורידים?' 'אני עצבני ועוד..

כשהייתי בין חמש או שש, אהבתי במיוחד את השיר 'דני גיבור' של מרים ילן שטקליס. היום עם חלוף השנים אני מבין לעומקם של דברים מדוע היה לי חשוב לשמוע שוב ושוב את שיר זה. הרי השיר "דני גיבור" אינו אלא המנון מעצב של גבריות.

דני גיבור / מרים ילן שטקליס

אמא אמרה לי: דני,
ילדי הוא גבור ונבון.
ילדי לא יבכה אף פעם
כפתי קטן.

אינני בוכה אף פעם.
אינני תינוק בכין.
זה רק הדמעות, הדמעות
הן בוכות בעצמן.

פרח נתתי לנורית,
קטן ויפה וכחל.
תפוח נתתי לנורית,
נתתי הכל.

נורית אֶכְלָה הַתְּפוּחַ,

הַפָּרֵחַ זָרְקָה בְּחֶצֶר

וְהִלְכָה לָהּ לְשַׁחַק

עִם יֶלֶד אַחֵר.

אֵינֶנִּי בּוֹכָה אֶף פְּעַם,

גְּבוּר אֲנִי, לֹא בְּכֵן!

אֶךְ לָמָּה זֶה, אִמָּא, לָמָּה

בּוֹכוֹת הַדְּמָעוֹת בְּעֶצְמִן?

רבות נכתב ונאמר על שיר זה, אך עדיין, אם נעז להבין את אסונו הפרטי של דני, הבן הקטן, דרך התבוננות אמפאטית וחומלת, נבין משהו עמוק מאוד על עצמינו, ועל היחס לילדנו. כך בשיר וכך גם במציאות בחיי גברים רבים. כבר בגיל הגן, דני, כבן, מפנים את החוקים והנורמות של בני מינו - בני צרכים וחייבים ללמוד להתגבר ולכבוש את רגשותיהם.

כבר בגיל חמש יש ל"דני גיבור" מערכת רגשית בריאה ופועמת, שהרי יש לו יכולת להתמסר ביחסים, להתאהב, לאהוב, להיפגע, להתרגש ולתת. דני חווה בשיר את מורכבותה הבסיסית של האהבה, שהיא ארעית וחומקת ותמיד שזורה בעצב. דני נסער מתחושות ראשוניות של שרון לב, ועל כן הוא פונה אל אמו, שבה הוא עדיין מאמין. תפקיד האם הבסיסי, בדומה לתפקיד האב, הוא להפגיש את הילד עם עולמו הרגשי, ז"א לסייע לו להמשיג, לעכל, לחוות ולתמלל את עולמו הפנימי. כמיהתו של דני היא בקבלה ובהכרה לא מותנית של האם ברגשותיו. הוא מצפה מהאם שתעניק לו תחושה של נורמאליות, חוויה של אישור או תיקוף של רגשותיו. אבל במקום זה, דני מתמודד עם אם שמקריבה את בנה אל מזבח הנורמות המקובלות לבנים/גברים, וזאת במילים שנשמעות "מערסלות". למעשה, במילותיה ה"מערסלות" האם תוקפת אותו ואומרת לו שינהג כגיבור, שלא יתנהג כמנהג התינוקות ויבכה. זהו תהליך הסוציאליזציה (חברות). על כן במידיות מפנים דני את המסר החברתי, וחוזר ומהדהד את דבריה של אימו -

אֵינֶנִּי בּוֹכָה אֶף פְּעַם,

גְּבוּר אֲנִי, לֹא בְּכֵן!

אֶךְ לָמָּה זֶה, אִמָּא, לָמָּה

בּוֹכוֹת הַדְּמָעוֹת בְּעֶצְמִן?

דני נמחק אפוא כאינדיבידואל ונברא מחדש כיצור חברתי. המחיר שהוא משלם על תהליך הסוציאליזציה הזה הוא כבד. חווייתו האישית והקולקטיבית של דני, מסתיימת בתהליך של התנכרות

של דני לגופו ולרגשותיו. המאמץ של דני לשלוט ברגשותיו נכשל. הוא חווה את הגוף כבוגד בו, בזמן שדמעותיו בוכות בעצמן. שיר ילדים עממי זה, במהותו, הינו שיר על בגידה. לכאורה הבגידה של נורית בדני, אך למעשה הבגידה של האם בבנה, ומכאן גם הבגידה של דני בגופו וברגשותיו.

זיכרון אחר יש לי, וגם הוא מגיל הגן חובה. אני זוכר איך יום אחד בחצר הגן, ראיתי דבורה השוכבת על הגב. נסער מההזדמנות, התחלתי לחקור מקרוב את גופה של הדבורה. הושטתי לעברה אצבע נטולת פחד לכיוון בטנה. הדבורה בחרה מבחינתה לסיים את חייה בעקיצתי. אני זוכר איך קצה האצבע שלי בער בתחושות כאב שלא הכרתי. הלכתי לגננת, בה עוד נתתי אמון, עם אצבע מושטת לכיוונה, בעוד כף ידי השנייה לופתת אותה בחוזקה. סיפרתי לגננת שעקצה אותי דבורה וזה כואב נורא. הגננת הסתכלה עלי מלמעלה ואמרה 'אני לא מאמינה לך!', אתה משקר!, אם היית נעקץ הייתה כבר בוכה ממזמן', אני זוכר איך הכאב הפיזי התחלף לכאב רגשי מכאיב אף יותר. אוצר המילים שהיה לי אז לא יכול היה לבטא את רגשותיי, התאפקתי עד שהגן הסתיים, ושבתי הביתה, אימי פתחה את דלת הבית, ואיך שראיתי אותה, כל גופי נרעד, דמעותיי ובכיי בקעו והתפרצו מגרוני, ואיך אימי היקרה התייחסה אלי? האם היא סיפקה לי את ההכרה והתוקף שכה הייתי זקוק לו?

אפלטון אמר 'הנפש כדי לפגוש את עצמה זקוקה לנפש אחרת', כלומר, הבן זקוק למבוגרים כדי לפגוש את עצמו. בפועל, לרוב הבן יחווה מעולם המבוגרים שרשרת ארוכה של כשלים אמפאטיים, של דה לגיטימציה של מערכת רגשותיו. כאשר הילד יבכה, במקרים החמורים יכו אותו, יצעקו עליו, ילגלו לו, יסגרו אותו במקלחת עד שיירגע, יענישו אותו ויאיימו עליו. במקרים הפחות חמורים, אך הרסניים לא פחות יגידו לו 'אתה מתנהג כמו אחותך!' בנים לא בוכים, תירגע!! לא קרה לך כלום!! 'למה אתה בוכה, אני לא מבין למה אתה בוכה?!', או ביטויים שונים של חוסר סבלנות ודחייה, לנוכח רגשותיו של הבן.

משאלתו של הבן בדומה לבת, היא להתקבל ללא תנאי במשפחתו. הבן מבין מאוד מהר, שכדי לשרוד רגשית בבית, אסור לו להסתכן ברכישת מילים רגשיות שיסכנו אותו בדחייה וסלידה מצד הוריו, ואחיו.

חבר סיפר לי איך יונתן בנו בן ה 8, חזר לראשונה משעור פרטי למוסיקה, האב שאל את בנו 'איך היה לך בשיעור, יונתן?', יונתן, סיפר לאב בהתלהבות, 'אבא היה פשוט מדהים, המורה הזה מקסים, ואני ממש אוהב אותו, מתי כבר יהיה את השיעור הבא?', השיעור רק נגמר ואני כבר מתגעגע אליו.' נסו לדמיין את תגובתו של האב, איך אתם הייתם מגיבים אם הבן שלכם היה בוחר להתפעם ולהתנסח כך?.

במקרה הזה האבא היה יחסית מודע לעצמו. הוא נמנע מלתקוף באופן ישיר את הילד, אבל הוא לא יכול היה להימנע מהבעת פנים מזועזעת, וכמובן שיונתן, הבן, הפנים את משמעותן, שהתבהרו טוב יותר כאשר ראה איך האב פנה אל בת זוגתו ושאל אותה: 'מה יש ליונתן? הוא מדבר מאוד מוזר בזמן האחרון. וחוזר מזה אני לא מרוצה מהמורה הזו למוזיקה!'

כאשר הבן לא רוכש שפה שתמשיג את עולמו הרגשי, הוא אינו מסוגל לספק לעצמו הכרה וקבלה של רגשותיו, ובהיעדר הכרה מאבד הבן את יכולתו להקשיב לצרכיו ולתקשר אותם עם הזולת. עולמו הפנימי נחווה בעיניו כתוקפני ומפחיד, כך שרפרטואר התגובות של הבן מצטמצם לתקיפה ובריחה. בתהליך זה הבן מפסיק לתת אמון וחדל מלסמוך על עצמו ועל האחרים, ותופס עצמו כחלש וחסר יכולת.

דוגמה נוספת, יום אחד הלכתי לקחת את בתי מהגן, ראיתי איך אבא ובן יוצאים מהגן, והקשבתי לשיחתם, ראיתי איך הבן מסתכל על אביו ואומר לו בקול עצוב ומיואש 'אריק שוב הרביץ לי היום בגן'. ראיתי איך הגב של האב מתקשח, איך כתפיו מתרוממות, ואחרי שנייה של שקט האב ענה בקול נזפני, 'נו, הרבצת לו!', החזרת לו!?, אני מקווה שלא יצאת פראייר!', ראיתי איך כתפיו הקטנות של הבן נופלות קצת, גבו נהיה מעט כפוף, ושני הזכרים המשיכו את הליכתם בשתיקה.

אני מבין את חוסר האונים של האב. אחד מתפקדינו כהורים הוא ללמד את ילדנו (בנים ובנות) כיצד להגן על עצמם מול תוקפנות המופנית כלפיהם. תגובת האב אינה מעצימה את הילד, היא מותירה אותו יותר בודד, חסר אונים ונטול כלים להתמודדות. האב בחר לתת עצה מבלי שהוא בכלל התבקש לתת אותה. לטעמי, מוטב היה לו לאב רק להקשיב, וזאת כדי לתת תוקף לרגשות בנו, לשאול אותו שאלות על האופן שבו הבן מתארגן במצבים שכאלו, לספר לו זיכרון אישי דומה מילדותו שלו, ועוד אינסוף דרכים יצירתיות.

זאת ועוד: גבר בן שלושים התחיל תהליך טיפולי. בפגישה השנייה הוא רצה להראות לי תמונות של משפחתו מהנייד. הוא הראה לי תמונה של אשתו, של בתו ותמונה של בנו בן השש. אני מסתכל בקשב על עיניו של הבן בתמונה. לאחר השתהות מסוימת אני אומר לגבר 'יש לילד שלך עיניים מאוד רגישות, הבן שלך רגיש, נכון?'. הגבר נשען לאחור, נאנח, ואמר, "אתה צודק, עכשיו אני מבין למה אני בא אליך לשיחות, תעזור לי להעיף את הרגישות הזאת מהבן שלי!".

בתרבות שלנו, עדיין, רגישותו של הבן נחשבת לבעיה, משהו שיגרום לבן סבל בסביבתו, משהו שצריך לעקור מהילד. בהורים יש עדיין פחדים קמאיים, שאם לא נדכא את רגישותו של הבן, הוא לא ישרוד את החיים. אולי רגישותו תסכן אותו בהפיכתו להומוסקסואל? אולי כשיגדל ויהפוך לגבר, הוא לא יוכל לספק ביטחון למשפחתו ולמדינה כולה? בקיצור כשלון.

חשוב להבין, אדם שלא רגיש וקשוב לעצמו, לא יהיה מסוגל לספק רגישות והקשבה לבת זוגו וילדיו. רגישות הינה מקור כוח ועוצמה, והיא אינה עומדת בסתירה לגבריות, נהפוך הוא, היא הופכת את הגבריות למשהו יצירתי ופחות סכמטי וצפוי.

דוגמא אחרונה לסיום.

לעיתים קרובות אני מנחה מעגלים של שיחות עם אנשי טיפול, שם אני מספר על המחירים שגברים משלמים על הדיכוי הגברי, כמו גם על האתגר בגידול בנים, ועל החשיבות בלספק לבנים מרחב רך

ומיטיב, שיציע תנאים של תמיכה והכרה בעולמם הרגשי. כמעט תמיד יש אנשים בקהל האומרים, שאם אנחנו כחברה נאמץ את המסרים הללו, הבנים שלנו, כשיגדלו לחיילים - לא יוכלו להילחם. שבמלחמה לא נדע להגן על עצמינו, שלא נשרוד כמדינה במזרח בתיכון עם הבנים שלנו יהיו רגישים.

אני מבין את החשש, אנחנו חיים פה במציאות מורכבת, אבל חשוב להבין שבן שלא יודע להביע את צרכיו ורגשותיו במילים, יחפש דרכים חלופיות לבטא את צרכיו, ואז נתחיל לראות כבר בגילאי הגן, ובבית הספר איך הבן 'הנורמטיבי' מביע עצמו דרך התנהגות (acting out) ופחות דרך השפה המילולית, נתחיל כהורים ומחנכים לשים לב, שהגוף הפיזי של הבן בוחר להביע ולתקשר את עולמו הפנימי של הבן דרך סימפטומים פיזיים (אכילה כפייתית, התקפי אסטמה, התקפי אלרגיה, התפרצות של מיגרנות, כאבי בטן ועוד).

במידה ונבחר כמבוגרים להשתחרר מהסדר החברתי המגדרי הקיים, ונלמד לקבל את עולמם הרגשי של בנינו, נרוויח כחברה. אין בי ספק, שאם כחברה ותרבות נשנה את היחס הדכאני כלפי הבנים שלנו, נרוויח גברים בעלי יכולת גבוהה יותר להגן על עצמם ועל סביבתם ויכולתם של הגברים להתמודד טוב יותר עם מצבים מורכבים ומשבריים בחייהם תשתפר באופן ניכר.

נחווה בנים וגברים החיים ביחסי קרבה עם עצמם והסובב אותם, הבנים שלנו יהיו בקשר עם הצרכים הרגשיים של עצמם, וידעו לתקשר אותם עם הקרובים להם. הבנים שלנו ילמדו לתת אמון ולהתמסר ביחסים. נקבל חברה יותר קשובה וחומלת והרבה פחות אלימה.

בשם תקווה זו, אסיים בפסוק נוסף מירמיה פרק לא', שפתח את המאמר:

'ויש תקווה לאחריתך נאום יהוה ושבנו בנים לגבולם' (ירמיה לא פס' 17)

;